

УДК 316.334.3

DOI <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2020.86.7>

О. В. КАЦЬОРА

старший викладач кафедри соціології та соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ

У статті розкрито поняття соціальних проблем як феномену, який є характерним для умов розвитку будь-якого суспільства. Загострення соціально-економічної кризи, зниження макроекономічних показників, поляризація доходів, соціальна диференціація неминуче ведуть до поглиблення наявних соціальних проблем в Україні та появи нових. Тому метою статті є вивчення теоретичних основ соціальних проблем у соціології. Для досягнення цієї мети було використано системний аналіз (для опису феномену соціальних проблем) та системний аналіз (для окреслення характерологічних особливостей соціальних проблем).

Зазначено, що в соціології соціальних проблем є різні підходи до соціальних проблем, сутність яких відрізняється залежно від належності автора до об'єктивістського або суб'єктивістського крила. Проаналізовано об'єктивістський складник соціальної проблеми як об'єктивної умови, що має набір зовнішніх ознак, які можна зафіксувати та кількісно описати, та суб'єктивістський складник соціальної проблеми, котрі визначають ту чи іншу ситуацію як проблемну. Визначено п'ять етапів розвитку соціальної проблеми та надано їх характеристику, зокрема етапи виникнення соціальної проблеми, легітимізації соціальної проблеми, мобілізації дій, формування офіційного плану дій та реалізація офіційного плану дій.

У статті підкреслено, що в сучасній соціології вважається загально-прийнятною теорія про вирішення соціальних проблем, яка пов'язана із втручанням, або інтервенцією, в соціальне життя, результатом якої є зникнення проблеми з контексту соціального життя. Суб'єктом втручання є держава в особі таких соціальних інститутів як соціальна політика. Вирішення соціальних проблем – легітимна державна діяльність. На мікрорівні соціального життя соціально зумовленими проблемами окремих індивідів або невеликих груп займається соціальна робота як унікальний вид професійної діяльності зі створення соціальних умов для поліпшення умов життя окремої особистості. Вирішенням соціальних проблем займаються спеціально підготовлені професіонали – соціальні політики та соціальні працівники.

Ключові слова: соціальна проблема, об'єктивна складник соціальної проблеми, суб'єктивна складник соціальної проблеми, етапи соціальних проблем, інтервенція.

Постановка проблеми. Соціальні проблеми є складним та багатомірним явищем, яке виникає в умовах розвитку будь-якого суспільства. Особливо гострим це питання є для українського суспільства, яке в умовах військового конфлікту на Сході України, соціально-економіч-

ної напруженості, пандемії коронавірусної хвороби Covid-19 зіштовхується з багатьма соціальними проблемами.

Категорія «соціальна проблема» широко використовується в соціально-гуманітарних науках, зокрема в соціології, у висловлюваннях державних, політичних та громадських діячів, на сторінках газет, на телебаченні й навіть у повсякденній мові. Тому актуальним є науково-теоретичний аналіз соціальних проблем, опис їх характерологічних особливостей та можливостей мінімізації їх наслідків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями соціальних проблем займалися видатні зарубіжні вчені Е. Рубінгтон, Дж. Бест, У. Томас, Ф. Знанецький, Р. Мертон, Р. Нісбет, М. Спектор, Дж. Кітсьюз, Г. Блумер, А. Турен та інші. Зокрема, У. Томас та Ф. Знанецький заклали основу підходу соціальної дезорганізації, визначаючи її як зменшення впливу наявних соціальних правил поведінки на індивідуальних членів групи. Засновниками функціонального підходу до соціальних проблем є Р. Мертон та Р. Нісбет, які під соціальною проблемою розуміли модель поведінки, яка, за оцінками значної частини суспільства, заперечує загально визнані або схвалювані норми.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є вивчення теоретичних основ соціальних проблем у соціології.

Виклад основного матеріалу. В сучасній соціологічній науці вивченням соціальних проблем займається окрема галузь знань – соціологія соціальних проблем, яка не лише дає принципи визначення соціальної проблеми, але і вказує на методологію її дослідження. Найпопулярнішою дефініцією соціальної проблеми, на яку зазвичай посилаються різні автори, є визначення, дане Е. Рубінгтоном і М. Вайнбергом, які визначають соціальну проблему як ситуацію, несумісну із цінностями значної кількості індивідів, і стверджують, що необхідно діяти з метою зміни цієї ситуації [1, с. 4].

У соціології соціальних проблем є різні підходи до соціальних проблем, сутність яких відрізняється залежно від належності автора до об'єктивістського або суб'єктивістського крила. Якщо об'єктивісти концентрувались на дослідженні об'єктивних умов виникнення соціальних проблем, на те, що створює соціальну проблему, то суб'єктивісти зосереджували увагу на процесі соціального визначення соціальної проблеми, на те, хто і як визначав певні соціальні умови як проблему для себе. Є і третій – інтегративний або мультипарадигмальний підхід, який намагається об'єднати переваги обох підходів, застосовуючи їх в одному дослідженні [2, с. 199].

Об'єктивний складник соціальної проблеми – це реальна ситуація або об'єктивна умова, котра має набір зовнішніх ознак, які можна зафіксувати та кількісно описати. Соціальні проблеми об'єктивні в тому сенсі, що їх наслідки завжди реальні, дієві незалежно від того, чи усвідомлюють це члени суспільства [3, с. 104]. Американський соціолог Дж. Бест зазначає: «Незважаючи на те, що з позицій здорового глузду соціальна проблема вважається об'єктивно існуючою соціальною умовою – вадою в соціальному устрої, – виявляється неможливим визна-

чити цей термін, не звертаючись до суб'єктивних оцінок» [4, с. 981]. Під цим кутом зору можемо говорити про так званих суб'єктів соціальної проблеми, які визначають ту чи іншу ситуацію як проблемну. В цьому контексті виділяють дві групи суб'єктів соціальної проблеми – причетних до проблеми й залучених у проблему. До причетних до проблеми належать усі ті люди, стан або діяльність яких визначається існуванням соціальної проблеми, для яких вона має специфічне значення. Щодо залучених у проблему, то це ті групи індивідів, «які стверджують, що певна об'єктивна умова є, визначають її як соціальну проблему та висувають вимоги, щоб змінити ситуацію» [5, с. 160].

Важливим елементом аналізу соціальних проблем є етапи їх розвитку. На думку американського соціолога Г. Блумера, соціальна проблема проходить такі етапи: виникнення соціальної проблеми; легітимізація соціальної проблеми; мобілізація дій; формування офіційного плану дій; реалізація офіційного плану дій (див. табл. 1).

Таким чином, Г. Блумер описав п'ять стадій розвитку соціальних проблем, які показують необхідність розвитку нових перспектив і підходів у соціологічному дослідженні соціальних проблем. Розміщення соціальних проблем у контексті процесу колективного визначення є абсолютно необхідним.

У сучасній соціології вважається загальноприйнятим, що вирішення соціальних проблем пов'язано із втручанням, або інтервенцією, в соціальне життя, результатом якої є зникнення проблеми з контексту соціального життя. В основі здійснення втручання лежить детально розроблений французьким соціологом А. Туреном метод соціологічної інтервенції, який, на відміну від традиційної для соціолога позиції «спостерігача», переводить його в позицію «діяча». Цей метод полягає в концентрації уваги на суб'єктах дії, причому він не є простим спостереженням, а передбачає активне втручання дослідника в досліджувану групу суб'єктів та аналіз глибинних смислів їх дій, по суті, дослідник вивчає не саму поведінку групи, а скоріше їхній самоаналіз. Це можливо завдяки розвитку свідомості діючих суб'єктів, що теж відбувається завдяки соціологу. Основне завдання, яке стоїть перед ним, є ідентифікувати чи спростувати наявність у діях досліджуваної ним групи соціального руху. Метод соціологічної інтервенції передбачає активне втручання дослідника в дії об'єкта, соціолог певним чином спрямовує дії суб'єктів, причому об'єктом дослідження соціолога є не окремі індивіди, а група суб'єктів, яка потенційно може бути представлена як соціальний рух. Мета соціологічної інтервенції полягає в аналізі механізмів, завдяки яким формуються колективні дії, а на найвищому рівні – соціальні рухи [7, с. 206]. Основною проблемою цього методу, на яку вказує і А. Турен, є роль, яка відводиться досліднику. З одного боку, дослідник має спонукати досліджувану групу до самоаналізу дій, соціолог має взяти на себе ініціативу представити цій групі образ самої себе. З іншого боку, дослідник має тримати щодо ді свого об'єкта певну дистанцію, але водночас залишатись близьким до дійових осіб, їх ідеології і їх цілей [8, с. 115–127]. Зазначимо, що суб'єктом утручання є держава в особі таких соціальних інститутів, як соціальна політика й

соціальна робота. Відповідно, вирішення соціальних проблем – легітимна державна діяльність. На макрорівні соціального життя вирішенням соціальних проблем займається соціальна політика, що забезпечує загальний рівень соціального захисту й підтримки всім громадянам держави, а також структурна соціальна робота, що займається вирішенням соціальних проблем окремих і досить великих груп населення. На мікрорівні соціального життя соціально зумовленими проблемами окремих індивідів або невеликих груп займається соціальна робота як унікальний вид професійної діяльності зі створення соціальних умов для поліпшення умов життя окремої особистості, підвищення добробуту народу. Таким чином, вирішенням соціальних проблем займаються спеціально підготовлені професіонали – соціальні політики та соціальні працівники.

Таблиця 1

Етапи розвитку соціальної проблеми

Назва етапу	Характеристика етапу
1. Виникнення соціальної проблеми	Соціальна проблема виникає як соціальне явище або ж проблемна ситуація, але набуває свого статусу тільки у разі її усвідомлення суспільством. Неусвідомлюючи соціальну проблему, соціум не звертає увагу на неї, не обговорює, не шукає шляхів її вирішення. Не всіляка негативна соціальна умова є соціальною проблемою. Вона може мати культурні, ідеологічні або часові особливості в межах окремого суспільства.
2. Легітимізація соціальної проблеми	Процес визнання соціальними суб'єктами значущості соціальної проблеми та її вплив на суспільство. Після першого визнання соціальна проблема повинна отримати «соціальну підтримку» для того, щоб сприйматись серйозно і просуватись у своєму розвитку. Соціальна проблема повинна придбати необхідний ступінь респектабельності, що дає їй право бути розглянутій на визначених аренах громадського обговорення.
3. Мобілізація дій	Проблема стає об'єктом обговорення, полеміки, різних описів і різноманітних вимог.
4. Формування офіційного плану дій	Формується рішення суспільства щодо того, як діяти щодо цієї проблеми. Офіційний план майже завжди є результатом узгодження різних поглядів та інтересів. Це процес визначення й перевизначення в концентрованій формі, який охоплює формування, переробку й виправлення колективного образу соціальної проблеми, внаслідок чого результат може значною мірою відрізнятись від того, як проблема представлялась на ранній стадії свого розвитку.
5. Реалізація офіційного плану дій	Здійснення плану оголошує початок нового процесу колективного визначення. Воно закладає основи формування нових ліній дій із боку тих, хто залучений у проблему, і тих, кого торкнувся цей план. У процесі свого втілення цей план завжди певною мірою модифікується, переформулюється, причому іноді непередбачуваним чином.

Джерело. Узагальнено автором за даними [6, с. 301–306]

Висновки і пропозиції. Соціальну проблему визначають як ситуацію, несумісну із цінностями значної кількості індивідів, які стверджують, що необхідно діяти з метою зміни цієї ситуації. Відповідно, соціальна проблема охоплює два складники: об'єктивний складник – реальну ситуацію або об'єктивну умову, котра має набір зовнішніх ознак, які можна зафіксувати та кількісно описати; та суб'єктивний складник, який охоплює так званих суб'єктів соціальної проблеми, які визначають ту чи іншу ситуацію як проблемну. На основі характеристик соціальних проблем виділяють п'ять основних стадій розвитку соціальних проблем: виникнення проблемної ситуації, легітимізація соціальної проблеми, мобілізація дій, формування офіційного плану дій, реалізація офіційного плану дій щодо її вирішення.

На цьому етапі розвитку суспільства соціологічна наука пропонує низку методів вирішення соціальних проблем. Розроблені теорії адаптовані та ефективно працюють у повсякденному житті, зокрема використовуються як для загальної стратегії подолання соціальних проблем у межах соціальної політики держави, так і для подолання складних життєвих обставин клієнтів соціальної роботи. Подальші дослідження варто націлити на аналіз впливу різних методів подолання соціальних проблем.

Список використаної літератури

1. Rubington E. *The Study of Social Problems*. Oxford University Press, New York. 1971. 219 p.
2. Кацьора О. Основні характеристики соціальних проблем. *Нова парадигма: філософія, політологія, соціологія: журн. наук. праць*. Вип. 128. Київ. 2015. С. 197–207.
3. Симонова Т.М. Структура социальной проблемы и ее анализ. *Вестник Челябинского государственного университета: «Философия. Социология. Культурология»*. Вип. 12, 2009. С. 103–107.
4. Best, Joel. *Social problems*. Handbook of symbolic interactionism. AltaMira Press, 2003. P. 981–996.
5. Спектор М., Китсьюз Дж. Конструирование социальных проблем. Контексты современности: Хрестоматия. Казань, 2001. С. 160.
6. Blumer, Herbert. *Social problems as collective behavior*. *Social problems*. Vol. 18. 1971. P. 298–306.
7. Кацьора О. Соціологічні шляхи подолання соціальних проблем. *Мультиверсум. Філософський альманах*. Вип. 1–2(149–150). Київ, 2016. С. 205–213.
8. Турен А. Возвращение человека действующего. Очерк социологии. Пер. с франц. под ред. М.Н. Грецкого. Москва : Издательство «Научный мир», 1998. 204 с.

Katsora O. V. Theoretical fundamentals of analysis of social problems

The article reveals the concept of social problems as a phenomenon that is characteristic of the conditions of development of any society. Exacerbation of the socio-economic crisis, declining macroeconomic indicators, income polarization, social differentiation inevitably lead to the deepening of existing social problems in

Ukraine and the emergence of new ones. Therefore, the aim of the article is to study the theoretical foundations of social problems in sociology. To achieve this goal, systematic analysis (to describe the phenomenon of social problems) and systematic analysis (to outline the characteristics of social problems) were used.

It is noted that in the sociology of social problems there are different approaches to social problems, the essence of which differs depending on the author's affiliation to the objectivist or subjectivist wing. Objective component of social problem is analyzed as an objective condition that has a set of external features that can be recorded and quantified, and subjects of social problem that define a situation as problematic. Five stages of development of social problem are defined and their characteristic is given, in particular stages of occurrence of social problem, legitimization of social problem, mobilization of actions, formation of the official plan of actions and realization of the official plan of actions.

The article emphasizes that in modern sociology it is generally accepted that the solution of social problems is associated with intervention, or intervention, in social life, the result of which is the disappearance of the problem from the context of social life. The subject of intervention is the state in the face of such social institutions as social policy. Solving social problems is a legitimate state activity. At the micro level of social life, social work as a unique type of professional activity to create social conditions to improve the living conditions of an individual deals with socially conditioned problems of individuals or small groups. Specially trained professionals – social politicians and social workers - deal with social problems.

Key words: *social problem, objective component of social problem, subjects of social problem, stages of social problems, intervention.*